

čas, da se njihove razmere izboljšajo. Književnost in upodablajoča umetnost imata pri nas vse najpotrebnejše pogoje, da se lahko razvijata.

Menim, da se naši književniki, ki so zaposleni v nekaterih ustanovah, kaj težko popolnoma posvečajo književnosti. Današnje delo po ustanovah nalaga poleg rednega dela še vrsto drugih obveznosti, ki tolikanj absorbirajo človeka, da ne more delati še kaj drugega. Menim, da je treba književnike razrešiti vseh tistih obveznosti, ki izvirajo iz dela po ustanovah.

Hotel sem vas opozoriti še na neko reč, ki je v literaturi zelo važna. Namreč na poudarjanje bratstva in enotnosti naših narodov. Kjer koli je to primerno, povsod je treba to poudariti in tega ne bo nikoli preveč. To je posebno važno in v vsakem pogledu absolutno potrebno. Danes oblikujemo državljane nove Jugoslavije. Za tako delo ne zadoščajo in tudi niso dovolj učinkoviti zgolj administrativni ukrepi. Pri nekaterih ljudeh imamo še ostanke nestrpnosti in mnogi ne vidijo, kakšno delo gradimo. Opravljamo zares veliko delo in se moramo tudi zavedati, da je to delo veliko! Zato pa moramo ukreniti vse, kar je potrebno, da bi se naše delo čimprej uresničilo. Na to sem vas hotel opozoriti. Ko pa smo že pri vprašanju, bi vas rad opozoril še na neko reč. Potruditi se moramo, da bo literatura posameznih republik pripadala vsem narodnostim, da bi se ljudje tudi po tej poti medsebojno še bolj pobratili in zbližali.

Po mojem mnenju je zelo važno, da se povežete z vsemi naprednimi pisatelji v drugih deželah, zakaj danes se borita med seboj dobro in zlo, razvijajo se hudi boji za resnično demokracijo na svetu. V tej borbi in pa pri delu za blaginjo naših narodov vam želim kar največ uspeha.

Iz pogovora z delegacijo prvega kongresa književnikov novembra 1946 v Beogradu. — Graditev nove Jugoslavije, II. knjiga, CZ, Ljubljana 1949, str. 264—267.

Sončna polnoč

Ostal sem sam, da bi bil z vsemi, ki so bili in ki so.

Noč drhti od novic, od radijskih valov. Na nebu oglušujoče bobnenje. Obsodbe in obrekovanja se stresajo na nas. Branim se pred temo, ki me hoče pogoltniti. Pozno uro bije stenska ura in nihalo spremlja moje neštete korake. Vendar slišim tudi tisto neizrečeno, še strašnejše — kipi pod skorjo časa.

Šele šestinpetdeset let mi je, pa se počutim, kot da se je v meni nagrmadilo neznansko veliko časa. Morda zaradi mnogih dogodkov, zaradi njihove usodnosti? Ali pa zaradi mojega občutka odgovornosti za odločitve in uresničitve, za izid? Počakaj, stari. Tu smo. Ali bo tuja sila odločila, mi pa bomo le podaljšana roka nekakšne prevlade? Ali se bo vse uklanjalo »višjim ciljem in interesom,« vsiljenim od zunaj? Nikakor! Ni višjega cilja,

kot je srečen človek na teh tleh ... sam na svojem ... svoboden na vsaki pedi zemlje.

Lahko je to reči, toda Stalinova pisma, zdaj pa še kominform ... Udarec za udarcem. Hočejo nam zastrupiti in uničiti prostor — del trdih balkanskih tal, na katerih so se stisnili naši narodi. Z okovi stiskajo verigo planin ob Jadranu kot temnico za vse nas ... Kot da so se v tem trenutku pretrgale časovne meje, minule in prihodnje ... Ali že?

Počakaj, Josip Broz. Kominform te hoče prekriti s temo ... Svetišče dogme — petje pokornih, ikonostas se blešči, še sonce bi zatemnil ... mračna senca pada na vernike ... Meni pa se v tej noči prikazujejo sonca — polna ran, goreča, toda toliko bolj svetla. Prižigajo se drugo za drugim, nepovabljeni, kot ko smo šli v revolucijo. Odzivajo se s svojimi človeškimi žarki in zažigajo pred seboj vse izdajalsko.

Pet let je minilo od pete ofenzive. Pet kratkih let. Toda kaj vse smo storili v tem času! Obnovili in zgradili. Več kot v vsem medvojnem obdobju. Toda največ je pridobil človek — zemljo, svobodo, zavest. To je velika, morda največja pridobitev. To in svoboda ... Še vedno je živ spomin na Sutjesko; junij je njen mesec. Vidim padle borce, ranjene in izčrpane, tifusarje, zbegane otroke, kurirje bledih ustnic. Žarečih oči. Slišim žvenket orožja in kosti. Čete, ki pojejo ali rotijo: ne dovoli tovariš Tito, da bi nas pobili, da bi nas pregazili; Sutjeska nas ne bo ugonobila, tovariš Tito, vije se s hriba na hrib, to je divja reka, toda bistra, bistra, tovariš Tito, ne morejo zategniti obroča okoli nas, ni takšne verige in ne jekla, tovariš Tito, komandant ... Ne morem dati ukaza: voljno, počivaj v miru — niti umrli ne morejo počivati v miru ... Vendar poglej — beograjski bulvarji tečejo kot razbeljene reke. Na trgih mirujejo grobovi sovjetskih borcev, ki so padli na ulicah tega mesta skupaj z našimi, brati po orožju, da, z našimi ...

Mislim, da zdaj tudi moji najbližji tovariši ne spijo. Povsod nemir, enaka mora. Obnavljajo naše dolge pogovore. Jutri se bomo skupaj odločili, moramo se ... kot da je ob mojem oknu razsvetljeno Kidričevo okno. S sodelavci dan in noč kuje načrte.

Ne čudite se mi, tovariši moji, če nocoj prižigam cigareto za cigareto. Naj nekaj mučnega in neodločnega zgori tudi v meni. Neodločnega — zaradi žrtev, ki bodo ... Ali je cilj našega odpora vreden teh žrtev? Žal, tega ne moremo izmeriti — tega odpora, teh žrtev ...

Utruja me to korakanje iz kota v kot. Koraki. Bojim se ustaviti. Če se ustavim, če se usedem, se bo nekaj ustavilo, morda celo zaspalo v meni. Ali pa se bom prenaglil z odgovorom. Korak po svoje meri čas — tehta težko odločitev in oblikuje njeno podobo. Korak — merilo za vse v tej noči. Iz kota v kot. Meri čas. Korak.

Naši narodi so upali na boljše dni. Pa nam jih ne privoščijo. Z vseh strani oblaki in grožnje. In spet se bomo morali odpovedovati, stiskati pas, biti lačni. Zlo raste, zlo rojeva zlo. In kdo ve, kako daleč bo to šlo in kaj nas še čaka.

Bojim se: spet bodo kopali jarke okoli naše dežele. In še huje: tudi sami bomo razorani.

Izstrelili so šele prvo salvo obrekovanj: da je v naši partiji nekakšen »turški režim« (kaj to sploh pomeni), da v vojni nismo bili na pravi poti in da smo se slabo bojevali (želijo reči, da smo s skoraj dvema milijonoma žrtev metali svetu pesek v oči), da se partija izgublja v ljudski fronti, dodajajo, da bolehamo za zahrbtnim protisovjetizmom (mi pa smo njihovi najbolj zvesti soborci), da smo negostoljubno sprejeli njihove strokovnjake, da se bratimo z imperialisti in podobno . . . In pozivajo nas k upor v partiji, v vojski, med ljudstvom. Nič manj kot k upor. Kot da so pozabili: smo uporniki, toda proti tiranom!

Resda se bo ljudstvo čudilo. Kaj je to, komunisti, pa se prepirajo med seboj. Vendar se zanašam na ljudstvo, ljudstvo čuti, kaj je prav, čeprav v prvem trenutku ne razume vsega. Ljudstvo . . . kako je že bilo? Nekako ob koncu poletja. Na planini. Prinesli so mi kruh in sol, nato pa še leseno skledo s smetano. In starec gorjanec je snel kapo s sivolase glave: »Tovariš Tito, pri nas pravimo — ni ga drevesa brez veje in ni človeka brez napake; vendar pa, ko govorim o tebi, padem na kolena kot ženin. Mislim, da si svetnik, pa si tak kot mi; poglej to kapo, to črno naokoli imenujemo dera-vija — to so naše muke in umiranja — ta rdeči krog, ki gleda navzgor — to sta naša sreča in upanje, tako jaz razlagam.

No, dragi starec, tudi jaz zdaj pravim: ni drevesa brez vej in ni človeka . . . tudi mi nismo brez napak. Želiš korakati — pa je novo, nedojeto. Nismo brez napak, pravim, toda tudi črni hudiči nismo in ne odpadniki, fašisti, potuhnjeni izdajalci, ne . . . Naj ne slišim vseh teh gnusnih, gnilih besed! Moja dobra domovina, še ne čutiš udarca . . . mladi brigadirji, ki gradijo Novo Gorico, in tisti, ki na peščenih ledinah gradijo Novi Beograd, počivajo. Vabijo me, naj jih obiščem; moram jih, pa čeprav le za kratek čas . . . — Tudi nocoj se izmenjujejo graditelji proge od Nikšića do Beograda — še devet kilometrov je pred njimi . . . mladi krčijo gozd za avtomobilsko cesto. Popikali so jih komarji — treba bo kaj ukreniti . . . žanjejo na poljih Vojvodine, rudarji se ženejo za petletko, gradijo zadružne domove, pa ljudsko posojilo . . . zdi se mi, da tovarna »Naprijed« iz Zagreba vabi k tekmovanju vso težko industrijo; kmalu bo naš kongres — tudi tam bo treba garati . . . Nočne izmene delajo. Peči žarijo, iskre letijo iz drogov in tračnic, iz oči . . . Boj za načrt ali kaj več; to bo odgovor na obrekovanja, upor, preboj iz obroča! Kolesa, vztrajniki, dih domovine. Vzdihi — bratstvo, izdih — enotnost. Čim globlje vdihni, domovina, do korenin, do najglobljih prepadov — bratstvo — enotnost . . . vdihni do vrhov gora . . . In meje med republikami? To so, sem dejal nekoč v nekem govoru — bele črte na marmornem stebru. Tudi mi smo kot marmor. In nocoj dodajam: trdni in čisti kot marmor.

Brskam po časopisih, kot da bom odkril kaj važnega, česar še nisem vedel. Poletje in časopisi so polni nemira zaradi nas. Protest atenski vladi.

Gusarski napadi njihovega »spitfirea« na makedonsko vas Selemli — bombe. Tega ne bomo trpeli; vemo, da se za tem skriva senca ameriškega generala.

Markos se junaško drži na Gramosu. Stavka londonskih delavcev — izredno stanje, preplah. V Palestini prelivajo kri. Italijani so postali pogumni — preletavajo naše ozemlje. Tudi njim smo, vruga, morali napisati protest in jim razložiti, zakaj so naši graničarji streljali na njihovo patroljo in šli čez mejo pri vasi Livske Ravne . . . No, gospodje, dobrodošli . . . Kot kaže, se zemeljska krogla ni ohladila. Maova vojska je zavzela Hajfong. Peče se torej velika kitajska pogača . . .

Okno, vsaj enokrilno. Tako. Da vdihnem, da me niti steklo ne bo ločilo od zraka za vse širom po domovini.

Prisluhnem preteklosti. Rodovi so drug drugemu prenašali sporočilo: vse za svobodo, svobode pa nikdar. Tako. Tudi predvojni komunisti so govorili: »Bilečanko bomo peli brez okovov«. Brez okovov — tako smo govorili in peli po taboriščih in kazematah. Temnice so bile šole. Najpomembnejši profesor je bil Marx. In peli smo: »Ustvarili bomo novega človeka.« Vedeli smo: tak človek, boljši, ne nastane čez noč. Vendar moramo nakazati pot k njemu. In še več — to pot zaznamovati in zgraditi vsaj nekaj kilometrov za prve korake. Mladi so peli »Zeleni gora . . . v boj gremo . . . v najlepši boj« . . . In pred vsemi partija.

Čas pregazi ravnodušne, za seboj pušča počasne in nezavedne, prezira omahljive. Vsakdo je kovač svojega časa, če je sposoben biti kovač. Če ni, mu bodo drugi skovali čas in tedaj — niti nazaj niti naprej. Tuja mati ne more dojeti otroka z materinim mlekom.

Pozno je že, polnoč. Kako daleč se mi zdi tisti čas, ko so razpisali nagrado v zlatu za tistega, ki me bo izročil nacistom živega ali mrtvega . . . Mar ni tudi zdaj ta trmasta zagorska glava, ki nosi že desetletja eno in isto nepokorno misel v podobni nevarnosti? Ali mi je tako kot Matiji Gubcu namenjena žareča krona? Smejem se. Kaj bi drugega?

Lepo bi bilo med starimi prijatelji iz Kumrovcia ali lovci. Miza pogrnjena z belim platnom, kozarec zagorskega vina, da si nazdravimo, da se povprašamo po zdravju in letini . . . Ali biljard — dve beli krogli, ena rdeča. Samo ena rdeča, samo ena . . . Ali če bi dočakal jutro v lovski obleki, z dvocevko na rami, na obrobju kake gore, kjer bi se spletale veje in jelenji rogovji . . .

Izpostavljen sem. Tito je napoti nekomu in nečemu. Odstraniti ga ali zlomiti. Kot da so se nekdanje čistke, obračuni, brezglav strah pred ljudmi povampirili. Koliko vrlih revolucionarjev je zlomljenih obupalo! Priznali so vse obtožbe, privide, ki jih ni bilo, priznali so, da so tuji vohuni . . . O, tega ne boste dočakali pri Josipu Brozu! Ne boste mi živemu zlomili hrbtenice. Ne smem se vdati, nimam pravice. Moji soborci, moje ljudstvo mi tega ne bi nikoli oprostili! Tudi sam sebi ne bi . . . Zaman nasilneži verujejo, da nas bodo z lahkoto spravili na kolena, nas uničili. Čas bo pokazal, kdo je kaj pri delu, da, pri delu. Prihodnost ne prizna drugih meril.

Pred nami je torej še ena preizkušnja. Prebrodili smo skupno revolucijo. V sebi, z drugimi, pred svojo domovino in partijo, pred, da, da... vsak človek svojo revolucijo. Izpit brez odlašanja. Surov. In potem, če bo pravica na tem svetu, bomo nekega dne stopili na jasno pot s čistimi dlanmi.

Kot da se mi v tem trenutku prikazujejo prepadi brez dna. Domovina, kako naj se branimo in ubranimo? Koleno zakleca. Spet. Stoj, Josip Broz, stoj, kjer si. Ne stojiš na tej preprogi; na tem parketu, temveč na zemlji svobodnjakov... Obriši si hladan pot s čela... Nekaj okrepčilnega... Naj pokličem, da bodo prinesli?... Ne, sam moraš najti moč. V sebi, v tej noči... Kot da grmi. Nekje daleč. Bo deževalo? Dež ni dober za žetev.

Glavobol ali nabreklo čelo. Počiti hoče. Zaman pritiskam na sence. Zdravil ne maram. Zdravilo je odločitev. Drugega recepta to noč ni. Zdravilo je odločitev. Tu je papir, gladim ga z dlanjo. Navadni listi, kvadratni — za štiri strani sveta. — Vse so enake — in list je zastrašujoče bel.

Odlašam. Le korak imam do okna. Vse gledališke predstave so se končale, v kinematografih so ugasnili luči, mladi so se razšli po plesu in sprehajalci so zapustili pločnike. Le redki sprehajalci hitijo pod vrsto rumenih svetilk v megli. Čistilci vlečejo gumijaste cevi in brizgajo močne curke: noč izpira sledove dneva. Na peronih so še družine, polne prtljage imajo, hitijo k morju, k planinam, nocoj gredo na počitnice. Na mejah kot vsako noč krožijo patrolje... In jaz...

Glas iz kota sobe mi ne da miru. Sum. Čutim ga v mraku. Ali pa je to del nečesa v meni? Hoče me prerešetati.

Zakaj ne gre pred kominform? Zakaj ne gre?

Nič se ne bi spremenilo. Že pred tednom so prešli v napad. Naša naloga je, da se ubranimo.

Si vse dobro pretehtal, Josip Broz? Ne prenašli se!

Poslušam, berem — z grožnjami kujejo orožje proti nam. Neštetokrat berem. Oči nočejo verjeti, tudi sam ne bi verjel očem — bolj nedolžne so kot razum. Da smo odpadniki, služabniki imperializma, fašisti? Ali mi? Toda nekje je glava, ki si izmišlja ta obrekovanja, roka, ki jih bo zapisala, in besede, ki so primerne za takšen pomen...

In kaj zdaj?

Čutim, da ta noč plete bodeče žice okoli naše domovine. Koplje rove, gradi bunkerje, pripravlja zasede, zbira množice z vseh strani, ta noč... grožnje — strašna izvidnica. Ne smemo povzročiti najhujšega. Delati moramo za dobro, za pomiritev, čeprav nam nad glavo visi plaz. Želeti moramo, da pred nevarnostjo združimo svoje moči kot nekdaj, da bomo v nevarnosti prežeti s krepostmi naših narodov, z odlikami, podkovanimi z našo idejo.

Vzdržati moramo vse napade. Tudi do zdaj nismo čakali, da bi nam svobodo prinesli drugi na gosenicah in kupolah tankov. To ve ves svet. Tega ni mogoče zbrisati s površja zemlje. Glasne in jasne so bile naše besede: tujega nočemo, svojega ne damo. Točno tako. In zdaj pravimo: svoje svobode, svojega dostojanstva in čiste poti ne damo za nič na svetu.

Niti en madež ne sme pasti na naš boj . . . V revoluciji sem razumel, doživel — naš človek, naš borec si brezmejno želi miru, po žilah mu teče plemenita kri, očiščena v stoletnih bojih. Morda se zato tako silovito bojujemo, željni miru in svobode, vojno sovražimo kot kugo in napadalce kot hudodelce . . . Na našem grbu ni več mečev in levov, vojnih zastav in pušk, temveč srp, klasje in zvezda.

Toda, človek, na nikogar se ne moremo zanesti. Sami smo in ubogi.

Zanesti? Praviš — sami in ubogi? Da, krvavo se nad nami merita dve sili, dva tabora. Toda na obzorjih slutim množico ljudi in narodov, zbujaajo se iz kolonialne sužnosti, željni neodvisnosti in napredka. Slutim — morda je tudi tam prostor za izbiranje med blokoma . . . Morda bojo odmevi našega boja segli prek prostora in časa, v neskončnost. In upam, da bo zapisano: neka majhna dežela med svetovi se upira napadom močnih . . . po mnogih preizkušnjah si bo izbojevala resnico in pravico — dve očesi, zagledani v isto svetlobo . . .

Toda nocoj, nocoj — čas je iz žic, ura iz trnja, dah in zadah taborišč, predverje pekla. Da, da. Niso daleč Jajinci in Banjica, Jasenovac in razni Buchenwaldi . . . Kaj bi se spominjal! Zakaj? Suženjstvo in zaslužnjevanje sta bila, odkar so ljudje. Bili so sužnji idolov in bogov in duš prednikov, sužnje so prodajali na trgih in po galejah, trohneli so med zidovi inkvizicije, bili so sužnji zlata in vojne sile in lažnih nacionalnih zanosov, kultov in verskih prevar in novih idolov, okovi za človeški pas in misel in za delavno roko . . . Moramo reči ne!

Z delom in življenjem — ne! Za nocoj in za jutri in za vekomaj — ne, ne in ne! Korak skozi čas in pred časom! Naj nas biča nasprotnikova nevihta, naj udarjajo po nas! Krčenje goščave, razbijanje oblakov — in vse to z našega revnega praga, s postnega omizja, mi, še ranljivi in bojeviti, mi s pobočij Triglava, Velebita, Dinare, Kozare, Lovčena in Šare, mi . . . Kam sem zašel? Naj si odpočijem. Umolknem, da bom sam s seboj. Čelo pritisknem ob okensko steklo. Hladno je. To mi dobro de . . .

Ne znašaj se. Izgovarjajo se na »zdrave moči.« Računajo nanje, pozivajo jih k upor.

Da, seme zlobe boste posejali, obrekovalci. Zrasel bo cvet vaših »zdravih moči«. Prišli bodo iz skrivališč, da bi pustili sledi, vzdignili glavo in glas. Pokažite se, »zdrave moči«, da se povprašamo po zdravju, da bomo videli, iz česa je kdo . . . Oglasili se bodo, zaneseni z veličino vodje z vzhoda, šli bodo za njim. Oglasili se bodo nezadovoljni; mislijo, da so zaslužili več, da so se bojevali zase, za višji in mehkejši stol. Vzdignili se bodo željni oblasti, obetali si bodo lahek plen. Nekateri, zagledani v oktobrsko sonce, bodo oslepelili. Padali bodo nepoučeni, ki so daleč od Marxovih sporočil. Tisti z madeži iz vojne se bodo oprali z ibeovskim milom. Slabiči in strahopetci bodo zmedeni — ne bodo vedeli, na kateri strani bo bolj varno. Pogumen moraš biti, da si ob strani svoje domovine ali da zariješ nož vanjo — zavetja ni . . . Četniki in uštaši in krvniki različnih barv si bodo brusili zobe in nože in čakali na trenutke naše slabosti. Toda sporočam —

slabosti ne bo, pogorišča revolucije ne bo! In zdrave moči, zares zdrave, hrani in vzgaja ta dežela. Drugih zdravih moči pri nas ne bo. To pravim jaz, Josip Broz!

Roka kar sama... Zakaj s pestjo po mizi? Zakaj s pestjo? Tolkli jih bomo z resnico in slogom. Samo tako... Vi tam pa, ki nas blatite in mislite na udar s silo, dobro premislite. Vaša pravica je meč, naša pa ščit. Upoštevajte tudi to: Josip Broz je kovinar, star kovinar, ki so ga kovala mnoga zla. Nekaj jekla mi je šlo tudi v kri in kosti. Nimam jekla v imenu, temveč v krvi, v srcu — zapomnite si to!

Izognili smo se mnogih Scil in Karibd. V tej noči pišemo naslov in prolog za dramo, ki se začneja — stopamo na prizorišče, vsi, živi in mrtvi, stopamo z življenjem in spominom in častjo... Sreda stoletja. Sto let je minilo od leta 1848 in Evropa znova dela izpit iz revolucije...

Kakšna Evropa! Misli na nas! Prepričaj tiste tam, da nismo...

Klicali smo jih: pridite, pogledjte, kako je pri nas. Nočejo. Nočejo resnice. Hočejo, da smo pokorni ali da nas ni. In resnica? Resnica... prebral sem jo pred dnevi. V stari stavbi pri Novem Pazarju so snemali freske; v malti so našli pšenično zrno; strokovnjaki so ga vsadili in zraslo je proso, zraslo je po 700 letih. Bile so vojne, a zdravo zrno je preživel! Resnica, vidiš, zrno resnice!

Zrno? Odpihnili nas bodo kot slamico!

Da, majhna dežela pod razpolovljenim nebom... Že zdaj stojimo kot osamljena stena sredi pobešnelega oceana...

Majhna dežela? Svoje moči nikoli nismo merili s številkami. Nasilneži so si obetali lahek plen, toda na naši strani so puščali kosti.

Ali se bomo spet trudili, odpovedovali, tovariš Tito? Se bomo morda spet bojevali?

Morda, toda vedi: kdor se boji žrtvovati za napredek, ta ne zasluži dobrega.

Nekdo nas je obrekoval. Pojdi — opraviči sebe in nas!

Pred vojno sem rekel: priznam samo sodbo partije. Zdaj pa skupaj s partijo pravim: nihče nam ne more soditi — partija je odgovorna samo svojemu delavskemu razredu in narodu. Partija je čista kot sonce. In branili bomo resnico — edini tanek sončni žarek, ki nam sveti.

Počasi, Josip Broz! Čemu to kljubovanje?

Ni kljubovanje. Ni prazen ponos. Sprašujem se, po kakšni poti bo šel naš čas. Tako. Nismo naivni. Veliko smo se naučili od preteklosti. In še se bomo učili. Toda tudi zgodovina bo prejela nekaj od nas.

Ne filozofiraj. Ponudi jim roko v spravo — zaradi jutrišnje sloge.

Korak me ne bo vodil v živi pesek. Ni me čakala razprava na isti ravni in me ne bo. Saj so že razsodili.

Spomni se tistega ljudskega reka: »Šel bom, pa ne prišel!«

Zakaj? Sešli so se, izrekli obsodbo. Ni me strah.

Pozabljaš: sovražniki bodo pokazali na nas: komunisti so povzročili spor. Slabši bomo.

Močnejši bomo, močnejši. Naj se na koncu pokaže: kjer je človečnost, tam je komunizem, kjer sta resnica in svoboda, tam je komunizem, kjer delo naredi človeka — tam je komunizem, tam je upanje... To je pot, pa čeprav skozi boje.

Spet kličeš na boj! Ne zastruj spora!

Tega ne zastrujemo mi, temveč oni!

Pretiravaš!

Počakaj, kmalu se boš lahko prepričal.

Toda priznaj vsaj to — nismo popolnoma čisti!

Tega ne trdim. »Ni drevesa brez vej,« je rekel starec... Vendar se v bistvu ne razlikujemo: delavski razred se bojuje proti ostankom kapitalizma, ustvarja svojo pot, enake pravice narodom... začeli smo šele... Leta dolga si, kratka junijska noč!

Toda, obrekovalci, če pričakujete odgovor, ga boste dobili. Pred ljudstvom bomo prebrali vaša pisma in resolucije — tako, tovariši in tovarišice, komunisti, narodi, sodobniki, berite in razkrinkajte tiste, ki nam grozijo in kujejo zarote od daleč, presodite, primerjajte njihove besede z našo podobo... naj se razkrije resnica, neponarejena, groba — in mi ob njej in pred njo!

Lola Ribar vstaja. Večno mlad obraz. Prijazen nasmeh. Opazujejo me njegove oči, polne vedrine in zaupanja kot vedno. In ne sprašujejo — kaj bomo pa zdaj, tovariš Tito. Vidim Ivanov obraz. Trdo čelo. Ne dvomi, ne ozira se — na katero stran, Stari. Že vnaprej ve. Kaj praviš ti, Masleša, in ti, Goran, pa ti, Keršovani, in ti, Racin... Srh me spreletava ob vaših imenih. Koliko smo izgubili! Vi pa kot eden: revolucijo spoznamo tudi v takšnih trenutkih... In sprašujem vas, moji proletarci, kaj smo rekli, kako smo šli, bomo tako tudi jutri. Sprašujem vas, matere v črnini — smo se odzvali pesmi vaših hčera in sinov? — Črna ruta ni naš odgovor, tovariš Tito. Srca niso v črnini. Naša beseda ni počrnela... In sprašujem vas z berglami in vas brez rok in vas prekaljene komuniste in vas mlade... Tovariš Tito, obljublamo...

Vem, kaj hočete reči. In sprašujem delavce, vse ljudi te dežele, mlade in stare, sprašujem to deželo... Če bi mogel, bi vprašal tudi naše reke: bistre ste ostale v vseh mučnih časih — boste tudi jutri takšne? In vprašal bi planine — tudi drevesa bi vprašal, polomljene veje in prerešetana stebila... Toda saj poznaš odgovor, tovariš Tito!

In kot da spet slišim petje: tovariš Tito, obljublamo ti... Ne obljublajte meni! Obljubljajte sebi in domovini — beseda ob besedi, vsi v en glas; in naj se slišita dve besedi: ne in da! Ne obrekovanjem, nasilju, dogmi! Da naši svobodi in samoupravljanju, naši poti in domu, od prve želje in temeljev pa do strehe in dima nad streho! Se bodo te besede lahko objele z življenjem?

Spet ta telefon!

Halo, da, jaz sem. Me ne spoznaš po glasu? Poslušam.

Kaj praviš? Tudi on, star borec, dvomi. Pogovorite se. Prepričajte ga, če je potrebno, tudi tri dni in noči. Kaj? . . . Prav, tudi jaz ga bom prepričeval! Nimam pomembnejšega dela kot to. To je vse.

Moramo se upreti. Še več — moramo se prebiti. Na juriš, komunisti, hčere in sinovi domovine, juriš na bodeče žice, na obroče, na grožnje in okove, ki nam jih kujejo, naprej, junaki, moramo prek ognjenega praga, moramo naprej, na juriš nocoj in jutri na juriš, delavci in bojavniki, vsi moji, vstanite, moramo nad neosvojeno, juriš in juriš, brez omahovanj in ustavljanj, na juriš, borci, rojeni za juriše. Partija je čista kot sonce, naprej moramo, pa čeprav polni ran.

Pomiri se, pomiri. Že poznamo pot. Za kaj smo in za kaj nismo. Samo človeško. Ni tako, ideja temni, pot se megli. Postavili bomo temelje — tovarne delavcem, samoupravljanje. Drugo — korak za korakom. Tako.

Čas bo ocenil in rešil vse naše spore. V nekem dobrem jutru bomo stopali vsi po isti človeški, komunistični stezi

In zdaj, roka, spusti se mirno na te liste. Napiši odgovor — vse po vrsti, po resnici . . . prvič, drugič, tretjič . . . — Piši, partija je čista kot sonce, piši — vse za svobodo, a svobode nikjer. Tako zapiši, Josip Broz, tako in nič drugače.

Nacionalnost in internacionalizem

Prav bi bilo, da bi pred tem znanstvenim zborom danes spregovoril nekaj besed o vlogi naših znanstvenikov, o njihovih neposrednih nalogah pri graditvi nove socialistične družbe v naši državi. Toda kakor že veste, sem pred dnevi na seji Srbske akademije znanosti že nekaj povedal o vlogi znanstvenikov pri graditvi socializma v naši državi. Zato si bom dovolil danes spregovoriti tu nekaj o vprašanjih, ki zanimajo in morajo zanimati ne samo ljudi, ki se ukvarjajo s politiko, ali ljudi, ki se ukvarjajo z družbeno vedo, marveč morajo zanimati slehernega našega državljana, posebno pa vse naše znanstvenike. Tu gre, prvič, za nacionalno vprašanje v dobi graditve socializma v naši državi in, drugič, za razvoj gospodarskih, kulturnih, političnih in drugih odnosov med državami, ki grade socializem, ali z drugimi besedami za to: v čem je pojem nacionalizma in v čem pojem internacionalizma? Kajpak si niti najmanj ne lastim pravice, da bi lahko podal tu kako izčrpno analizo ali dokončno definicijo o teh vprašanjih. Ne, teh vprašanj se dotikam samo toliko, kolikor so v zvezi z našo današnjo stvarnostjo, kolikor je potrebno, da lažje razumevamo določene pojave, na katere danes zadevamo. Če bomo razumeli te pojave, bomo mogli lažje premagovati številne težave, na katere zdaj zadevamo. To nam lahko tudi pripomore, da nam bo jasnejša perspektiva v sedanjosti in prihodnosti, da nam bo jasno, da ne iščemo kakšnih posebnih novih poti, marveč da gremo v socializem naprej po isti poti, po kateri smo hodili doslej, da pa strogo upoštevamo